

Fiche de trabalh

FICHE ARCHIU GENERAU D'ARAN

TIPE DE DOCUMENT

Document eretat

Fotografia part bastissa

Imatge de papèr pintat

Fotografia de Maria

Imatge dera escòla

Caràtula film de 1964

Document elecció de
sindica

Document que ratifique
ua propietat

Fotografia document
originau de 1652

NÒM DETH PERSONATGE DE QUI PARLE ETH DOCUMENT

Maria Carme, mestra

Francisco Subirà Aner

Joseph Dufour

Maria Vergés

Leon Klimovsky

Francisco Ademà Subirà

Maria Turmo Aunòs

Rafael Subirà Demiguel

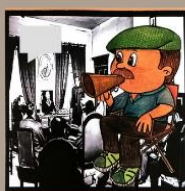
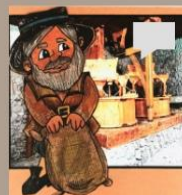
Maria Antònia Subirà
Ademà

DATA

SÈGLE

FITXA ARCHIU GENERAU D'ARAN

ESCUELH ERA IMATGE DETH PERSONATGE

CAUSES A DESTACAR DETH DOCUMENT (Paraules claus, nòms pròpis, usatge, qué explique...)

Documentacio der Archiu Generau d'Aran

Be nomen
legit en d'it fortificacio

Be nomen aquri ano dni 1632 en la
guerra del giron sant oren de bilita de l'it
et

Quantas Congreges lo Concell general del Val de Fran
en dita Iglesia en lo qual Concell assistint personalment
la persona del ptre sua dor Rafael Subira demiguel
Capitan de Ciurades Capitan y gobernador del Real soldat de
los Val de Fran de la May. Catholica que dio y
lo mag^{ca d'ora} misser Joseph Buinet surge ordinari de lo pnt
dalt y tot lo senor prior y concellers ab los persones totas
asistats en dit Concell ab pare y tot de los persones de
Cura conformadas de voluntat y consentiment de dit senor
D. surge se determinat en dit Concell lo seguent.

Primerament se determinat que se la bona
Conservacio de la politica y de los pobles de lo val
de Fran lo arant que tant del any passat com del out y d'ora

Libre d'acòrs (1632-1662). Rafael Subirà Demiguel, governador d'Aran, particeps en ua des amassades deth Conselh Generau dera Val d'Aran. Conselh Generau dera Val d'Aran (AGA).

El Bayle, y Regidores abajo firmados hazemos relacion como en este Lugar de Arròs, y Vila haij un Molino Anerexo, que es proprio del Pupilo Francisco Subirà, y dicho Francisco Subirà reside en este proprio Lugar. Tambien hazemos relacion que en este Lugar no ay otros Molinos Anerexos, ni Papeleos, ni Batanes, ni de aceite asij del trull como de à libra, ni Fargas, Marcinetes, Hornos de puja, Carnicerias, Mesones, fécas, Tabernas, Pozos de Orbebe, Escrivanas, Puentes, Barcas, ni otras regalías menores, ni tampoco ay quien ura de Terrenos, y aguas públicas para riego de Tierras, y por ser assij la verdad lo juramos, y firmamos en este Lugar de Arròs, y Vila oij dia 25. de Enero del año 1766.

Jayme de Lacau Bayle Mathieu Subirà
Regidor de Arròs y Vila

+ publicos: Si bien en dho Antonio España Regidor de Arròs y Vila Lugar la maijor parte de sus vecinos, y tienen prados regados usan de las aguas públicas para el riego de ellos, y esto lo tienen permitido todos los moradores de esta Valle por real privilegio, concedido por el S.^{to} Rey de Aragon D.^{no} Jayme 2.º dado en Lerida, en dho. de Torre del año 1313. en q. reservandose un cester de trigo por cada casa al año, qual se ha pagado, y actualm.^{te} se paga, les confirmo el dominio de sus haciendas, y la libertad de las aguas para poder pescar, Moler, y regar sus prados libremente, y el uso de los montes, para pastos, y cortas de madera para su uso construcción de sus edificios, y demas aprovechamientos, cuyo privilegio confirmaron los S.^{tos} Reyes de Aragon, y despues fue confirmado por las Magestades de D. Felipe 5. y D. Ferr.^{do} 6. (q. estan en el Cielo) y ultim.^{te} por el actual Monarca D.^{no} Carlos 3. (q. Dios q.^{de}) y esta relacion decimos, y juramos sobre esta señal de + sex cuenta, y verdadera como arriba se contiene, y

Dia vet del mes de Novembre del any
 de la Nativitat del N. de mil vuit centz

y dos en la vila de Biella. —

En nom de Deu: Veu a tots notori y
 manifest: Com Agustí Peña Pages del Poble
 de Aruón; Per lo que lo infent Joan Co. Ademà
 y Subirà y Maria Antonia Subirà Conju-
 ges de dit Lloch de Aruón avall li combiarán
 y permittarán, y per la Conditat de diner
 que li anadiran; De Non Prat y centas
 cincia; Per ell y los seus hereus y succe-
 lors qualscots hian; Permuta y cambia y
 en part ven als dits Conjuges Ademà y Su-
 birà pnt y als seus y a qui ells voleran
 Perpetuament: Tot aquell tros de terras
 part laborativa y part germ, que lo la-
 vorativ era de tinencia de unas onse Ces-
 teradas, y més ja poch més o menys, q.

Casa deth Senyor (AGA).

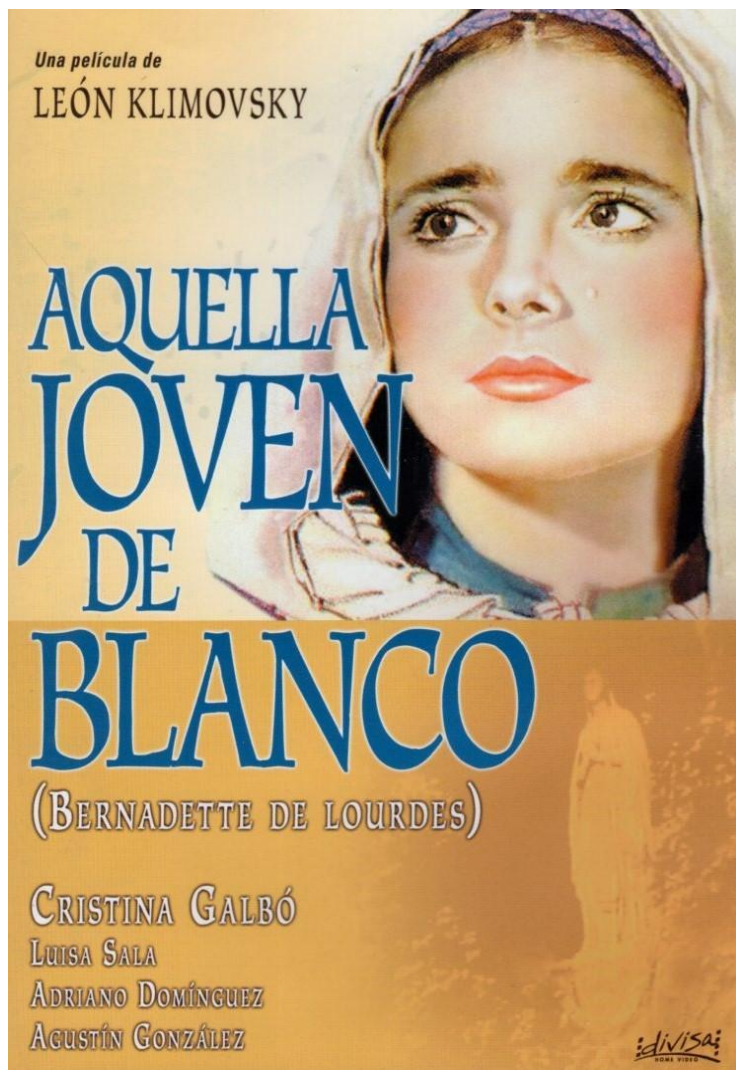
Papèr pintat d'era Casa deth Senyor, any 1981. Fotografia de Kim Castells.
Col.lecció Casa deth Senyor, d'Arròs (AGA).

Fotografia de Maria Turmo Aunós. Col.lecció Casa deth Senhor, d' Arròs (AGA).

Escolanes dera escola publica d' Arròs, datada cap as ans 60 deth sègle XX.
Col.lecció Lourdes Santacruz. Col.lecció Casa deth Senhor, d' Arròs (AGA).

Caràtula e fotograma dera peth-lícula “Aquella joven de Blanco”, der an 1964. S’aprècie encara eth papèr pintat.

COMARQUES

La síndica d'Aran es marca la consolidació de l'autogovern i la protecció de l'aranès com a grans reptes de legislatura

Vergés diu que continuaran treballant per aconseguir el reconeixement de la singularitat aranesa per part de l'Estat

La síndica d'Aran es marca la consolidació de l'autogovern i la protecció de l'aranès com a grans reptes de legislatura - Marta Lluvich / ACN

SEGRE

Creat: 21.06.2023 | 13:13

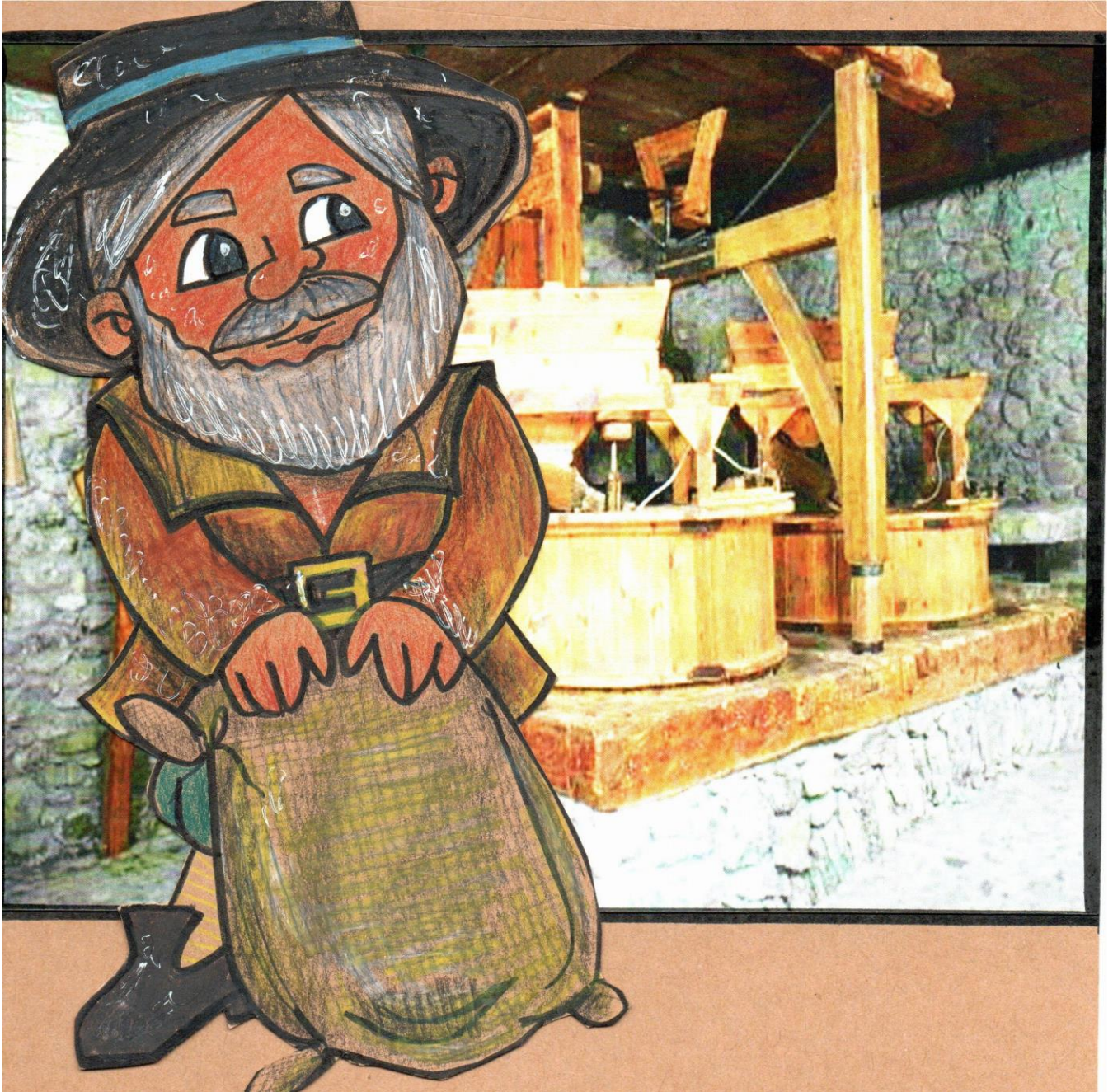
Actualitzat: 21.06.2023 | 13:13

Maria Vergés (Unitat d'Aran) ha estat proclamada síndica d'Aran gràcies als nou vots dels representants d'Unitat d'Aran (UA), enfront dels quatre de Convergència Democràtica Aranesa (CDA). El ple de constitució del Conselh Generau d'Aran i d'investidura de la síndica d'Aran celebrat aquest dimecres a la Casa deth Senhor d'Arròs (Val d'Aran) ha comptat amb la presidenta del Parlament de Catalunya, Anna Erra i el delegat del govern de l'Estat a Catalunya, Carlos Prieto. La síndica ha dit que la consolidació de l'autogovern, la protecció de l'aranès i el reconeixement de l'Estat de la singularitat aranesa són els principals reptes de legislatura.

Diboish des personatges entà montar era genealogia

3t mia

wt mia

t mia

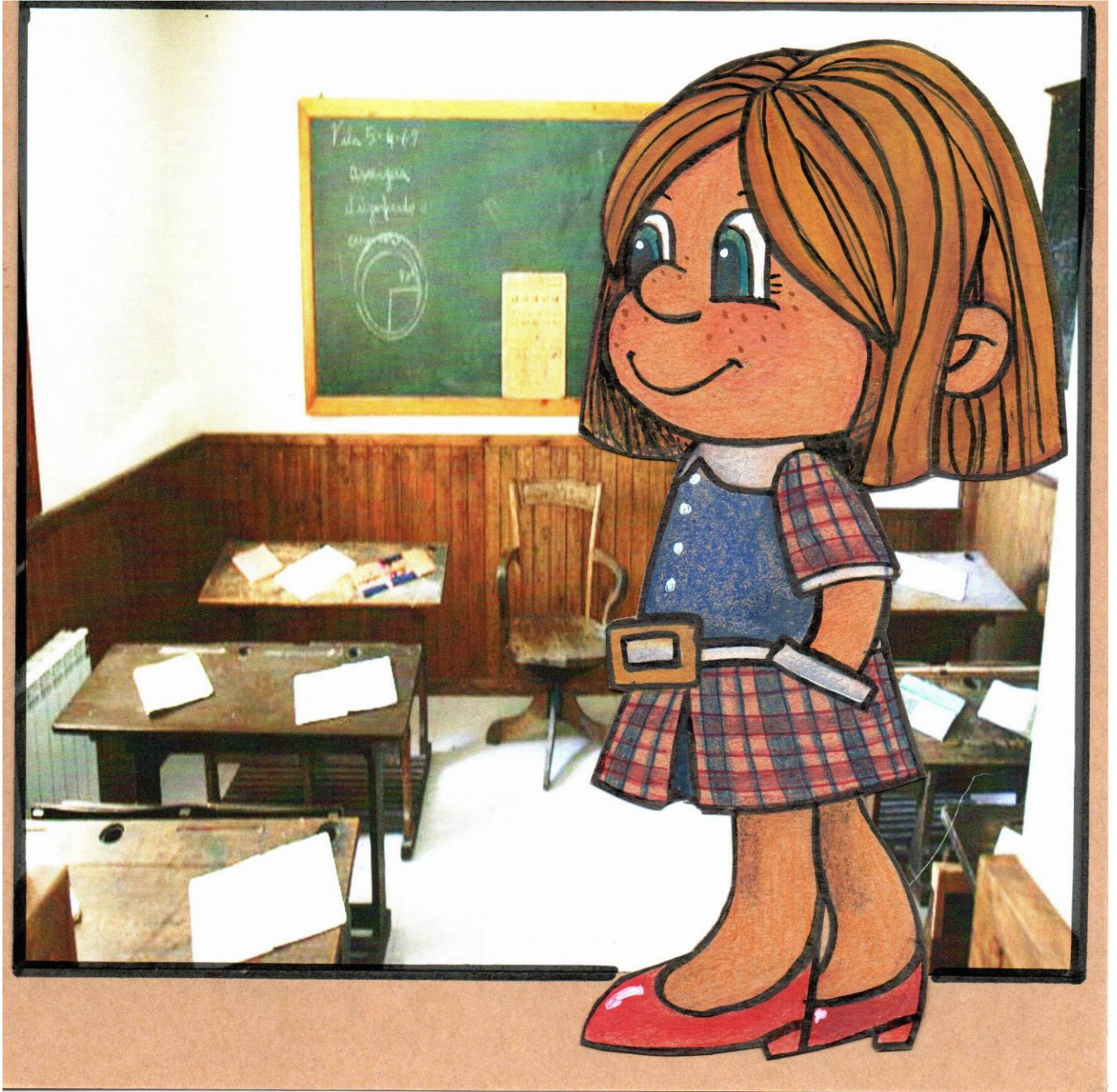
3t mia

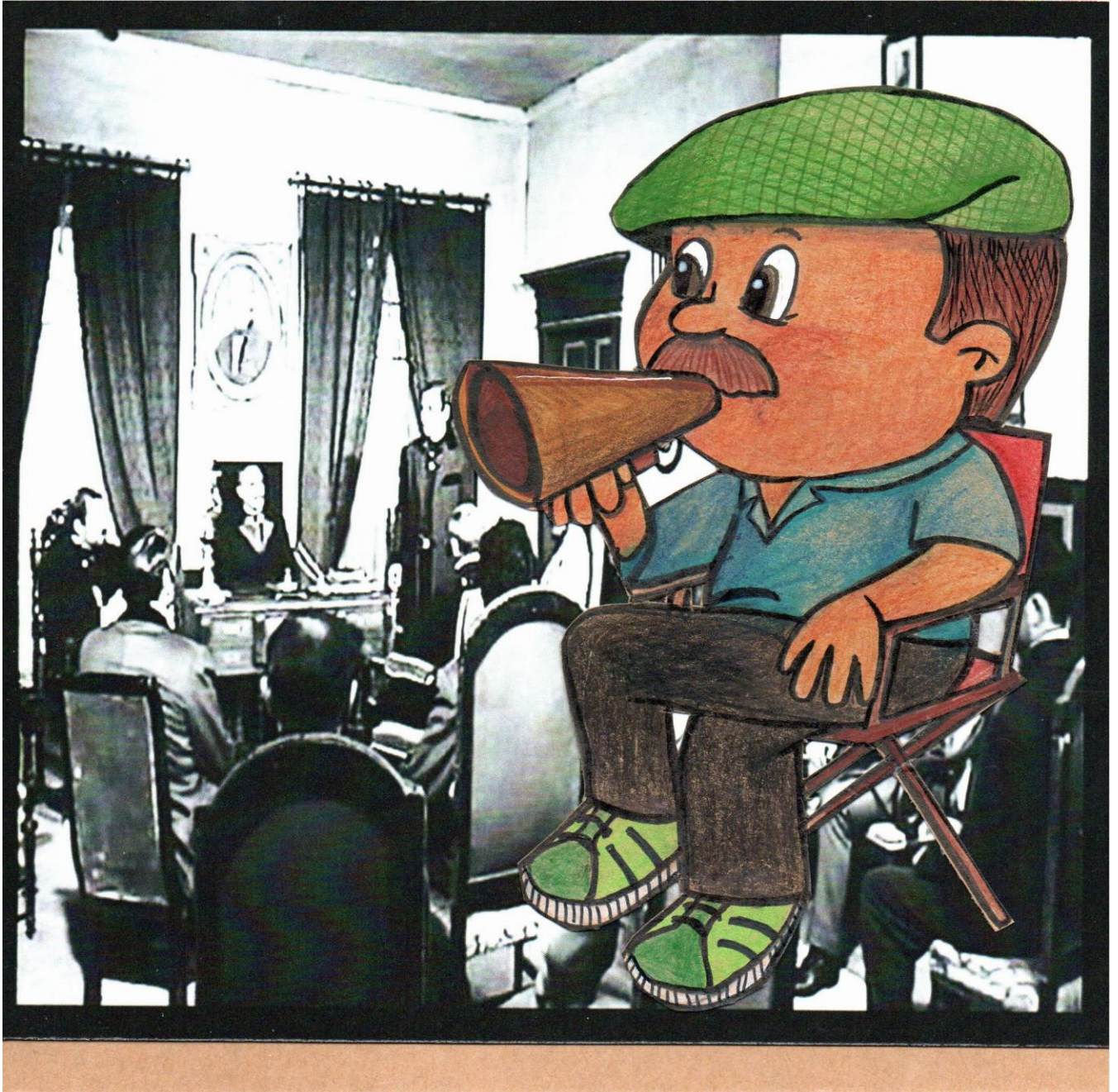
3t mia

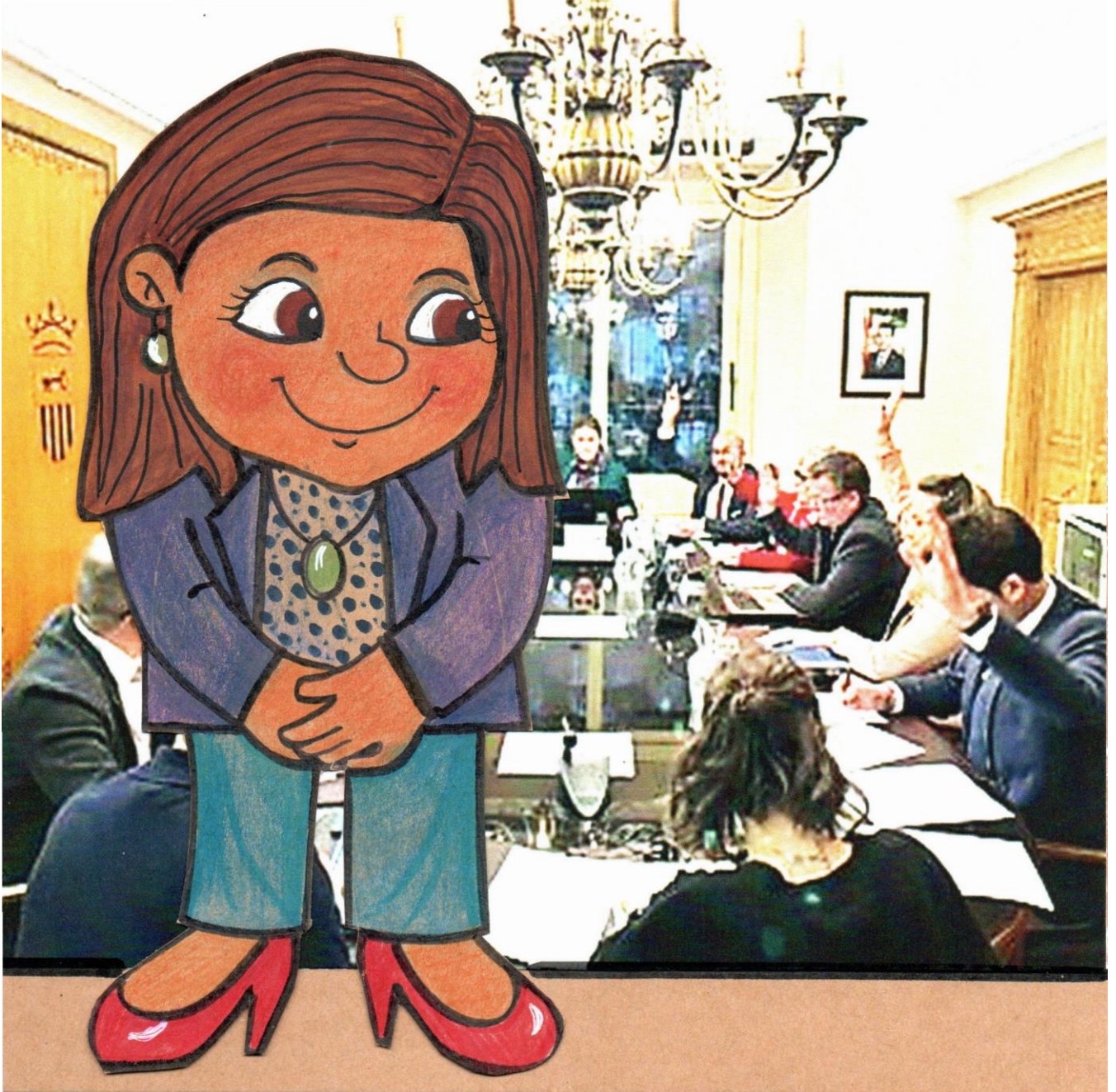

wt mia

3t mia

wt mia

Materiau de supòrt

Rafael Subirà Demiguel Sègle XVII

Ei important per dues causas.

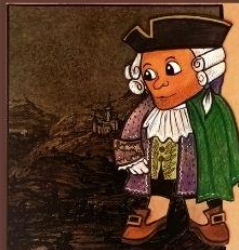
- Siguec eth primèr governador politic e militar aranés, en sègle XVII. Enquia alavetz èren aragonesi o catalans. Eth madeish, mès tard, nomentèc a Joan Subirà, parent sòn, baile generau en 1674.
- De un aute costat, Rafael siguec un des primèrs membres dera familha Subirà en èster coneishut damb eth subernòm de "senhor".

Tot aquerò mos ditz qu'eth cognòm Subirà e es membres dera familha, ja aucupauen cargues de responsabilitat en Aran, e qu'ère ua familha importanta. Es primèras referéncias deth cognòm gessen en documents deth sègle XVI.

Eth governador, representant deth rei en Aran, viuie en Castèth Leon. Ara ei un jadicament arqueologic visitable.

Eth subernòm senhor, s'explique en uns documents, conservats en hons documentaus der Archiu dera Corona d'Aragon, a on se parle d'uns interrogatòris hèti as abitants dera Val (1312), per part de dus procuraires, un aragonés e aute francès. Se vò solucionar er ahèr dera recuperacion dera sobeiranetat dera Val per part dera Corona d'Aragon. En aguesti documents se ditz qu'aqueri aranesi que volguen èster senhors auràn d'auer ua casa damb tor. Hèt que sonque complie, en pòble d'Arròs, era familha Subirà. A compdar de Jaime Subirà Demiguel, nebot deth governador Rafael, toti es descendents mascles dera casa seràn coneishuts damb eth subernòm de "senhor".

En aguest document, datat en 1652 e a on signe coma governador Rafael Subirà, se ve era sua participacion en ua amassada deth Conselh Generau dera Val d'Aran.

1

2

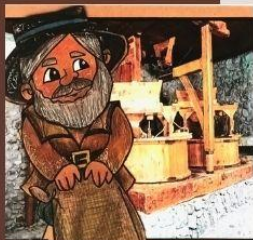
Francisco Subirà Aner, dit deth Senhor Sègle XVIII

Hilh de Rafael Subirà Aner, deth Senhor.

Eth document parle d'eth coma propietari d'ua mòla de haria. Un sègle abans, es mòles de haria, de titularitat comunau, passen a mans privades. Ua d'aguestes familhes se ven era titularitat a un Subirà, e en sègle XVIII encara ne mantierà era propietat.

Tanben le trapam citat en documents que parlen dera alternança tà aucupar era bailia entre diferents familhes. Era bailia ei ua division geografica e administrativa istorica d'Aran. Son tres, damb ua subdivision posteriora en sies. Son restacades ara administracion reiau en Aran. Aguesta division geografica e administrativa tanben dèc lòc a ua division especifica dera Val, que son es terçons. Aguesti son restacadi ara administracion locau. Actuaument encara existissen.

Servirà tà parlar de coma eth contròl dera Val e deth pòble d'Arròs e Vila se repartís entre determinades familhes, qu'aucupen es cargues publicas des diuèrses administracions locals e reiaus en Aran e tanben eth contròl des recorsi economicas des parçans. S'emparentèren entre eres mejançant maridatges, per aquerò pòques d'eres ac monopolizen tot.

3

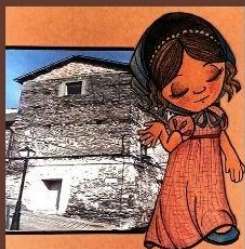
Maria Antònia Subirà Ademà Sègle XIX

Hilha de Francisco Subirà Aner e d'Antònia Ademà Subirà. Hilha e ereua de totes es propietats des Subirà des deth Senhor, includits es bens familiaus, eth bestiar e eth negòci dera venta de husta damb França.

Damb era s'acabarà eth linhatge des Subirà. Ara es descendents portaràn eth cognòm Ademà quan se maridaràn.

Se maride damb Francisco Ademà Subirà des de Tròi, d'Arrò (ua des familhes damb qui es Subirà alternauen era bailia), ath torn de 1802 e an cinc hilhs. Eth gran e ereu serà Antònia Ademà Subirà.

Aguest document, un des pòqui a on apareish eth nòm de Maria Antonia Subirà, ei era permuta d'ues tèrres. Era i apareish coma ereua des deth Senhor.

Francisco Ademà Subirà de Tròi d'Arrò Sègle XIX

Maridat damb era ereua des deth Senhor, Maria Antònia Subirà Ademà. Personatge principau. Serà qui manarà bastir era naua casa dera familha. Serà coneishuda coma Casa deth Senhor o tanben Casa Ademà.

Ei un ric propietari e negociant que pòrte ara familha ara sua maxima esplendor. Aquesta prosperitat la volec reflectir en ua grana bastissa que construirà en un terren situat ath costat dera casa vieilha en carrè Major deth pòble d'Arròs.

Tanben aucuparà diferenti cargues ena administracion locau, coma eth de conselhèr en Conselh Generau dera Val d'Aran, e serà còsso en cap deth Conselh d'Arròs e Vila en diferents legislatures.

De 1804 enquia 1815 aucuparà eth cargue de baile des terçons de Lairissa e de Bossost.

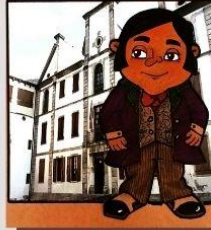
A compdar dera Guèrra deth Francés, s'enriquirà damb eth negòci dera husta damb es francesi, e se veirà implicat en diferenti plèts damb d' auti propietaris dera zòna.

Lègue en sòn hilh Antònio Ademà Subirà Tròi.

En aquestes dues imatges se pòt veir er aspècte dera casa, acabada en 1820. Ei ua grana bastissa d'estil neoclassic e damb diferents decoracions, exteriores e interiores, que la caracterizen. Ena part superiora dera façada vedem un uelh de bò decorat damb quate pèires damb inscripcions.

Era legenda includís: eth nòm de Francisco Ademà Subirà, damb era expression en latin "Me Fecit" (me hec); er an 1820 (acabament des òbres); eth rei dera epòca Ferran VII e era representacion d'un cristograma (combinacion des letres IHS, que formen era abreviacion deth nòm de Jesús).

4

Joseph Dufour (1754 1827) Sègle XIX

Pintor francès coneishut qu'artenh fama mondiau gràcies ara decoracion en papèr pintat, molt de mòda en aqueri moments, sustot enes interiors des cases.

Ei era reproduccion de paisatges exotics, tà recrear scènes e que permet granes decoracions pintades, damb un còst mès baish, gràcies ara sua fabricacion semimecanica. Substituïssen es cars brocats e sedes qu'entelaven es abitacions, e arthenen ua decoracion mès fresca e efectiva.

Es tèmes se repetissen de manera ciclica, perque son impressions dessús de papèr. Tanti motles coma colors an es estampats.

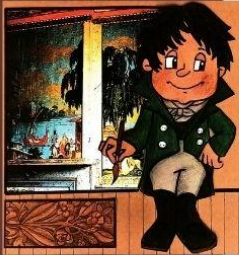
S'encolauen de manèra continuada ena paret tà formar panoramiques.

Es tèmes reproduïssen tot aquerò qu'agrade ara borgesia d'aqueth temps. Natura frondosa, paisatges onirics, scènes trètes dera literatura, paisatges luenhans e exotics...

Ua d'eres se podie veir ena Casa deth Senhor, era representacion de "Es ribes deth Bosfor".

Aué, aquestes decoracions en papèr pintat an desapareishut e sonque auem era referéncia per quauqua fotografia, e, sustot per quauqui fotogrames d'un film que se rodèc ena casa.

5

Aquerò que se consèrve, encara que non totaument, ei era husteria e es decoracions motlurades de baranes, mobiliari diuèrs, pòrtes, hièstres... de fòrça nivèu artistic. Reproduccion d'aquerò que se coneish coma estil Lois XVI.

Reproduïssen tèmes de natura, plantes e flors, a mès de diferents òrles. De husta de grana qualitat, resseguïssen era estructura interiora e exteriora dera casa.

Eth propietari viatgèc tà poder conèisher era mòda deth moment e adaptar-la entà casa sua. Didie que com aquesta non n'i aurie cap mès enquia Barcelona. Desconeishem qui siguec er autor o autors de tota aquesta husteria.

Maria Turmo Aunòs (1847- 1934) Sègle XX

Francisco Ademà España, arrèrhilh d'Antònio Ademà Subirà deth Senhor, se maridèc damb Maria Turmo Aunòs, d'Es Bòrdes, e aueren quate hilhs. Desconeishem era data deth sòn maridatge, mès eth batièg dera sua prumèra hilha siguec en 1871. Era familha auie continuat prosperant enes negòcis.

Francisco moric en 1877 e es propietats e bens passèren tara sua veuda, Maria, que s'auèc de hèr cargue, era soleta, des quate hilhs.

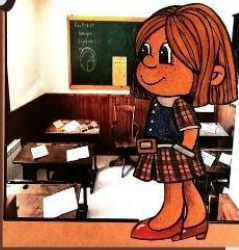
Ne sabem pòca causa d'era, mès ges nomentada en diferenti documents der Ajuntament d'Arròs e Vila. Per circumstàncies diuèrses, eth poder economic e sociu dera familha desqueiguec damb eth temps. Peth padron de 1899 sabem qu'alavetz viuie damb eth sòn hilh e ereu, Antònio Ademà Turmo, futur secretari der Ajuntament. Era sua hemna, Dolors Morellò, ère d'Esterrid'Àneu, e aquerò les portèc (tanben a Maria Turmo) a anar a viuer en aquesta localitat e per aquerò era Casa deth Senhor barrèc definitivament.

Maria moric a 88 ans.

6

7

Maria Carme, mèstra. Ans seishanta deth sègle XX

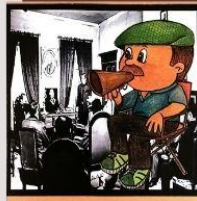
A compdar deth barrament dera casa per part dera familha ath torn de 1903, era propietat passèc per diuèrses mans.

Se coneish que siguec casèrna militar e servic tà d'utes causes enquia qu'er edifici siguec crompat per Ajuntament d'Arròs e Vila, qu'aucupèc es baishi dera casa. Era rèsta des abitacions dera casa aueren foncions diuèrses, coma per exemple, era d'estudi dera mainadèra deth pòble, que foncionèc enquiath cors 1973-1974. Servic tanben entà alotjar as mèstres, perque molti d'eri e d'eres venguien de dehòra. Auem bèra imatge, mès pòca informacion des estudiants, es ensenhants... mès sonque notícies inconnèxes.

Leon Klimovsky (1906-1996) Sègle XX

Siguec un director de cinèma argentin, guardonat damb diferents prèmis e reconeixements. En 1964 rodèc eth film *Aquella joven de blanco*, era istòria de Bernadeta Sobirós, era pastora a qui se li apareishèc era mair de Diu en Lorda. Encara qu'ei ua pellicula senzilha e de pòc pressupòst, era causa interessanta ei que diferents scènes se rodèren ena Casa deth Senhor, e mos permet saber com ère en aqueth moment. Què se conservaue encara e qué non. Per exemple, se i pòt veir part deth papèr pintat de "Es Ribes deth Bosfòr" dera casa Dufour, qu'ara s'an perdut. Per aquerò tà nosati ei un document de valor entà conèisher era casa.

8

Maria Vergés Pérez. Síndica (2020-actualitat) Sègle XX

En 1971, eth pòble d'Arròs e Vila passèc a èster part deth municipi de Vielha e Mijaran.

En 1979, se comencèc a promòir era reinstauracion des institucions pròpies d'Aran e qu'er edifici dera Casa deth Senhor siguesse era sedença deth Conselh Generau d'Aran.

En 1991, damb era reinstauracion deth Conselh, se comencen a hèr gestions entara recuperacion dera bastissa. S'acòrde qu'era Entitat Municipau Descentralizada d'Arròs e Vila cedisque er edifici coma sedença institucional.

En 1995, se soscriu eth convèni entre eth Departament de Cultura dera Generalitat de Catalunya, eth Conselh Generau d'Aran e er Ajuntament de Vielha e Mijaran tà plaçar er Archiu Generau d'Aran en edifici dera Casa deth Senhor. Eth projecte de rehabilitacion s'encomanèc ar arquitecte Carles Llobet e Roviras. Era inauguracion solemne siguec en 1998.

Actuaument, coma sedença institucional, ei a on se hè, cada quate ans, era eleccion deth sindic o sindica (maxim representant d'Aran) e des conselhèrs e conselhères deth Conselh Generau d'Aran; e a on s'amasse eth plen.

Coma Archiu (1998) forme part deth Hilat d'Archius Comarcau dera Generalitat de Catalonha e gestione eth patrimonì documentau d'Aran.

Eth Conselh Generau d'Aran ère e ei format per 12 conselhèrs que representen as sies terçons d'Aran: Pujòlo, Arties e Garòs, Castièro, Marcatosa, Lairissa e Quate Lòcs e peth sindic o sindica.

En Aran, eth sindic o sindica ei eth maxim representant deth Conselh Generau d'Aran (qu'ei qui lo convòque) e cap de govèrn d'Aran.

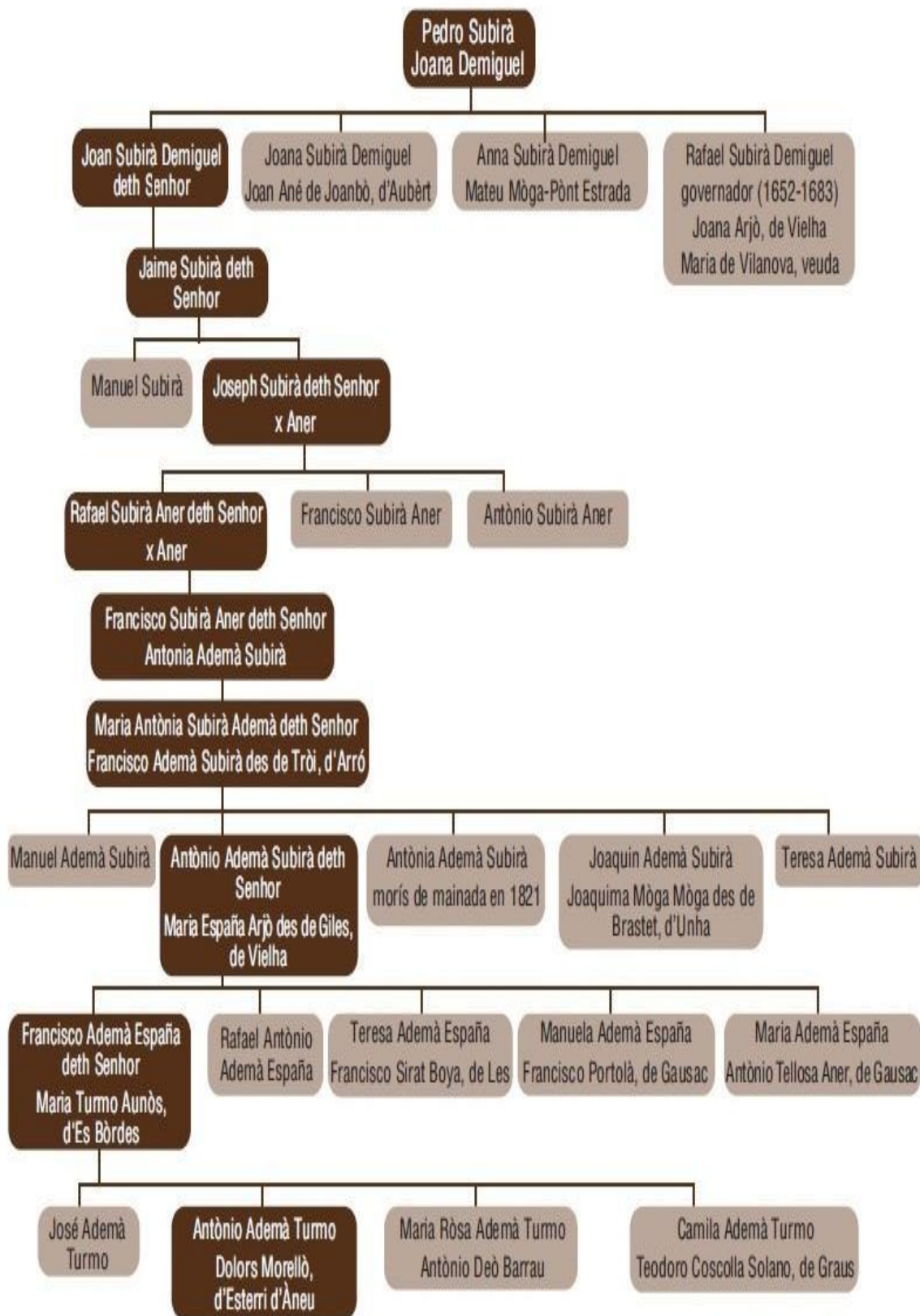
Relacion des sindic e sindiques

1991-1993. Maria Pilar Busquets Medan
1993-1995. Amparo Serrano Iglesias
1995-2007. Carlos Barrera Sánchez
2007-2011. Francés X. Boya Alòs
2011-2019. Carlos Barrera Sánchez
2019-2020. Francés X. Boya Alòs
2020-actualitat. Maria Vergés

9

9. GENEALOGIA DERA CASA DETH SENHOR

10. LINHA CRONOLOGICA DES FAMILHES SUBIRÀ E ADEMÀ

1556

Prumèra referéncia documentau des *Subirà* d'Arròs. *Joan Subirà*, major de dies, e *Joan Subirà*, menor de dies, pair e hilh.

Es dus aucuparàn oficis ena administracion locau aranesa, còsso de Vila e Arròs e conselhèr deth terçon de Marcatosa.

1588

Un *Subirà* aucuparà un ofici dera administracion reiau ena Val d'Aran.

Martin Subirà d'Arròs, serà baile dera Bailia Generau des terçons de Lairissa e de Bossòst.

1643

Prumèra referéncia documentau a un membre dera familia *Subirà* damb eth subernòm Senhor, *Rafael deth Senhor* d'Arròs.

1652

Rafael Subirà Demiguel, hilh dera casa des *Subirà* deth Senhor d'Arròs, arrenh eth cargue de governador politic e militar dera Val d'Aran. Serà eth primèr governador aranés.

1674

Rafael Subirà Demiguel, governador politic e militar d'Aran, nomena a *Joan Subirà* deth Senhor, coma baile generau des terçons de Lairissa e de Bossòst.

1711

Jaime Subirà deth Senhor, nebot deth governador *Rafael Subirà Demiguel*, servís coma guarda deth magazèm de vitalhes e artilheria de Castèth Leon.

1741

Joseph Subirà deth Senhor autrega a favor deth sòn ereu, *Rafael Subirà Aner*, era possession d'exercir er ofici de baile generau des terçons de Lairissa e de Bossòst, qu'eth aucupe en aguest moment.

1757

Es còssos d'Arròs presenten a *Rafael Subirà Aner* e dus vesins mès entà èster insaculats ena bossa deth terçon de Marcatosa e èster elegits, aguest an, coma conselhèr deth Conselh Generau dera Val d'Aran, causa que non se produsís e non acaben d'arténher dit ofici.

1778

Francisco Subirà Aner deth Senhor d'Arròs, *Joaquim Demiguel* des de Capdet de Vilac e *Francisco Ademà Cau* des de Tròi d'Arró presenten ua demana entà que se les reconeíshe era possession e alternança ereditària

1801
1802

Maria Antònia Subirà Ademà, ereua des deth Senhor d'Arròs, se maride damb *Francisco Ademà Subirà* des de Tròi d'Arró.

1811 Prumèras notícies dera compra de terrenes enes entorns dera casa des *Subirà* entà projectar eth bastiment dera naua bastissa.

1820 Finalizen es òbres de bastiment dera Casa deth Senhor, atau ac confirmen es pèires inscrites que se pòden veïr ena part nauta der edifici.
Enes eres tanben ges eth nòm deth promotor *Francisco Ademà Subirà*, coneishut com a propietari, marchand e benestant.

1829 Doble maridatge entre es familhes *Ademà* deth Senhor d'Arròs e *España* des de Giles de Vielha. Es ereus se mariden damb gojates de dites cases.
Antônio Ademà Subirà, ereu deth Senhor, se maride damb *Maria España Arjó*.
Jaime España Arjó, ereu des de Giles, se maride damb *Teresa Ademà Subirà*.

1862 *Francisco Ademà España*, maridat damb *Maria Turmo Aunòs*, erete er auviatge des deth Senhor d'Arròs.
Ara mòrt de *Francisco*, *Maria* quede veuda damb quate mainatges de 2 a 6 ans.

1893 Era dificultat de mantier er auviatge, sustot era Casa deth Senhor, hè que *Maria Ademà Turmo* comence a dar lotjament as traginèrs forastèrs en casa sua.

1903 *Antônio Ademà Turmo*, ereu dera Casa deth Senhor, se maride damb *Dolors Morellò d'Estèrri d'Àneu*.
Er ereu barre era casa e amassa damb era sua mair, *Maria Ademà Turmo*, dilhèu se'n van entath lòc de neishement de *Dolors*, enes Vals d'Àneu.